

POGLEDI – PERSPECTIVES

Škof Grmič in NOB

Odnos katoliškega škofa in teologa do slovenskega
osvobodilnega boja v letih 1941–1945

Teologa, humanista, filozofa in etika škofa Grmiča lahko obravnavamo kot enega zadnjih polihistorjev med slovenskimi izobraženci. V svojih javnih nastopih in publiciranih spisih se je loteval praktično vseh področij družbenega dogajanja. Bil je med pionirji postavljanja temeljev sožitja med duhovno in nazorsko različno mislečimi. Pri tem je trmasto vztrajal na svojih načelih in se ni oziral na trenutne politične interese. Iz takšnih izhodišč se je veliko posvečal tudi zgodovinski problematiki. Zanimala sta ga predvsem slovenska narodna in zgodovinska zavest ter slovensko uporništvu skozi zgodovino, ki nas je konec koncev tudi ohranilo kot etnično skupnost. Grmič pravi, da sta uporništvu in kultura reševala slovenski narod pred uničenjem in budila v njem voljo do življenja in do vsestranskega kulturnega ter narodnostnega razvoja od Trubarja in njegovih reformatorjev do proglasitve samostojne slovenske države.

O njegovem odnosu do slovenskega odpora proti okupatorjem sem prvič nekoliko obširneje pisal pred slabim desetletjem. V tokratnem zapisu želim takratna razmišljanja nekoliko razširiti in se še posebej osredotočiti na njegove spise o tej tematiki v knjigah, ki so izšle po slovenski osamosvojitvi (Kristjan pred izzivi časa, 1992, Moja misel, 1995, Iskanje resnice, 1997, Ne pozabimo, 1998, Izzivi in odgovori, 2000, Misli iz šole življenja, 2003 in Poslednji spisi, 2005). Precej prispevkov o obravnavani tematiki pa je v tem obdobju objavil tudi v Časopisu za zgodovino in narodopisje, v Svobodni misli ter v nekaterih tematskih zbornikih.

Z zrušitvijo enopartijskega družbenega sistema in z uvedbo večstrankarske demokracije leta 1991 je desna politična opcija takoj sprožila pravi plaz napadov na slovenski osvobodilni boj v letih 1941–1945 in skonstruirala kopico zgodovinskih neresnic o takratnih dogajanjih na Slovenskem. Pod krinko prizadevanja za »spravo« je skušala rehabilitirati domobransko kolaboracijo

z okupatorji, ki je bila v popolnem nasprotju z zavezniškim stališčem o popolnem uničenju nacizma in fašizma. S prevrednotenjem naše polpretekle zgodovine, z lustracijo tistih, ki so se borili proti okupatorjem, ki so obsodili slovenski narod na fizično uničenje, ter s povečevanjem in razglašanjem narodnih izdajalcev za slovenske mučenike, so hoteli iz poražencev narediti zmagovalce, te pa stigmatizirati z zločinci in nasilneži, ki so si ob koncu vojne nelegitimno prilastili oblast. Grmič je pogosto opozarjal, da so nekateri po letu 1991 začeli prav paranoično govoriti samo o revoluciji in trpljenju v letih 1941–1945 in o desetletjih krivic vse do leta 1990, ne pa tudi o boju na življenje in smrt našega naroda zoper fašistične in še posebej nacistične zločince, ki so poteptali vse človekovo dostojanstvo in njegove pravice, tako osebne, narodne in verske. Škof Grmič kot neumorni iskalec resnice se je temu odločno uprl.

Kot primer Grmičeve odločnosti, ki gre za zgodovinsko resnico, naj omenim njegovo ostro zavrnitev poskusa lustracije oziroma obsodbe »komunističnega« (socialističnega) režima kot totalitarnega in zločinskega. Grmič pravi, da so sprejetje takšnega dokumenta najbolj vneto zagovarjali tisti, ki so bili nekoč sami komunisti in so sedaj čutili potrebo po »očiščenju«. S pomočjo legitimno sprejetega dokumenta bi nedemokratsko onemogočili svoje nasprotnike in se na boljševiški način, ki jim je v resnici domač, dokopali do oblasti. Svoje razmišljanje o lustraciji je zaključil z ugotovitvijo, da je verbalna obsodba prejšnjega režima potrebna tistim, ki se bojijo socializma, ker so nesposobni, da bi ustvarili razmere, ki bi bile za večino ljudi boljše, kakor so bile v času realnega socializma.

Po Grmičevem mnenju je za pravilno ocenjevanje pomena oboroženega odpora in zmage nad nacifašizmom, ki jo danes skušajo mnogi (med njimi tudi nekateri zgodovinarji) podcenjevati in omalovaževati ter povsem zasenčiti s tistim, kar se je dogajalo po zmagi nad nacizmom in fašizmom, treba nekoliko poznati tudi ideološke osnove in bistvene sestavine nacionalsocializma. Grmičeva ugotovitev je, da je z nacionalsocializmom, ki ga je podpirala velika večina nemškega naroda, bil dosežen antihumanistični vrhunec in da je nacionalsocializem postal največja nevarnost, ki je dotlej pretila človeštvu. S svojimi zločini je presegel vse sisteme, ki jih je dotlej povzročila človeška hudobija. Nacionalsocializem je reakcionarnosti, antiparlamentarnosti, antidemokraciji, antisocializmu, totalitarizmu, avtoritarizmu in nacionalizmu dodal še rasizem v najhujši obliki, s katerim je opravičeval nasilje nad negermanskimi rasami in narodi. Vse, kar so počeli, je izhajalo iz njihove ideologije, opravičevali pa so ga kot svojo zgodovinsko poslanstvo in dolžnost. Tako so popolnoma prevrednotili vse vrednote v skladu z zahtevami nemške (germanske) »krvi«, čiste rase. Nietzschejev nadčlovek se je začel brezobzirno uveljavljati kot »nadnarod«. Grmič se je pri razglabljanju o nacistični

ideologiji oziral predvsem na Hitlerjev »katekizem«, kot označuje njegov Mein Kampf in na Rosenbergov Der Mythos des 20. Jahrhunderts.

Nacistična ideologija izhaja iz predpostavke, da je človeški razum le pripomoček v človekovem življenjskem boju, v katerem izpolnjuje svoje naravno poslanstvo. Vsako dejanje je smiselno, celo zločin. Vsaka pasivnost je življenju sovražna. Torej, ne misel ne razum, temveč volja, dejanje, nagon morajo biti odločilni v človekovem življenju. Namesto racionalizma iracionalizem, namesto načela razuma načelo instinkta. Samo volja do moči daje človeku smisel življenja, samo volja do moči lahko ustvari zadnji cilj človeštva – nadčloveka (Übermensch). Nietzschejev nihilizem so nacisti prikojili svojemu rasizmu. Vseeno pa, pravi Grmič, je bil Nietzsche predhodnik nacistične ideologije.

Nacistična ideologija je torej rasistična, totalitaristična, antisemitska in ekspanzionistična. Zanj velja, da vse ureja po t. i. rasnih zakonih, zavzema se za »pokopališki mir na zemlji« (po Grmiču). Po nacističnih rasnih zakonih je njihovo zločinsko početje bilo videti pravno neoporečno, rezultat te neoporečnosti pa je bilo skoraj 60 milijonov mrtvih v 2. svetovni vojni. Poleg tega so ti rasni zakoni do temeljev pretresli dotedanji svetovni red v ekonomskem, političnem in socialnem pogledu. Grmič pravi, da je bila ta bilanca strašna tudi za Slovence in slovensko kulturo.

Slovenski odpor proti okupatorjem obravnava Grmič predvsem z zornega kota etične dileme, ali je bil odpor nujen ali ne. Brez pomislekov ga označuje kot nujno in visoko moralno dejanje ter kot eno najpomembnejših in najusodnejših obdobj v dosedanji slovenski zgodovini. To je bilo dejanje silobrana, do katerega je imel slovenski narod vso pravico in celo moralno dolžnost. Po njegovem mnenju je šlo za samoobrambo v najpristnejšem pomenu besede, saj so okupatorji slovenski narod obsodili na fizično uničenje.

Kot neutrujen iskalec resnice in hkrati neprizanesljiv kritik prilaščanja le-te se je zelo temeljito lotil dileme o moralnih razsežnostih osvobodilnega boja. Izhajal je iz ugotovitve, da po okupaciji leta 1941 na druga sredstva, ki bi bila učinkovita za samoobrambo pred fašističnim in nacističnim nasiljem, kakor je bil oboroženi odpor zoper okupatorja, sploh ni bilo mogoče misliti. Ko govorimo o moralnih razsežnostih osvobodilnega boja, pravi Grmič, moramo iskati odgovore na vsaj tri vprašanja, in sicer o moralni upravičenosti oboroženega odpora, o načinu in metodah osvobodilnega boja in o posledicah tega boja.

Moralno upravičenost oboroženega odpora vidi Grmič v okupatorjevih raznarodovalnih načrtih, ki so pomenili smrtno obsodbo slovenskega naroda. Vrsta okupatorjevih potujočevalnih ukrepov je bila v popolnem nasprotju s tedanjim mednarodnim pravom, zato je bilo z moralnega vidika popolnoma upravičeno, da so ustanovitelji OF pozvali Slovence k oboroženemu odporu, k silobranu oziroma samoobrambi. Grmič pravi, da narava vsakega živega

bitja sama po sebi odgovarja z odporom zoper uničevalca življenja. Ko govori o moralni dolžnosti slovenskega naroda, da se upre okupatorjem, se Grmič večkrat sklicuje na Edvarda Kocbeka in Lojzeta Udetu, oba ideologa osvobodilnega boja iz vrst krščanskih socialistov. Tudi papež Pavel VI. v okrožnici za razvoj narodov govori o uporabi sile za spremembo krivičnih razmer, ko »krivičnost vpije v nebo«. Posameznik, pravi Grmič, se lahko odpove silobranu pred krivičnim napadalcem lastnega življenja, ne more in ne sme pa tega storiti, ko gre za obrambo naroda, posebno še, če ga napadalec hoče fizično uničiti.

Do odločitve za odpor je zato pri Slovencih prišlo povsem upravičeno, po vesti in tudi v skladu s katoliškimi moralnimi načeli. Šlo je namreč za boj zoper nelegitimno oblast, zoper tiranijo v najhujšem pomenu besede, šlo je za zaščito temeljnih pravic posameznika in slovenskega naroda kot celote. Zato tudi pri večini vernih ljudi, in partizani so bili večinoma verni (!), ni bilo dileme o vključitvi v osvobodilni boj. Na Štajerskem je tako storilo tudi precej duhovnikov. Vernih ljudi tudi ni motilo zavestno sodelovanje s komunisti, saj je bil v tedanjem trenutku nacizem s svojimi potujčevalnimi ukrepi mnogo nevarnejši od komunizma. To je nenazadnje potrdil tudi papež Pij XII., ko je med vojno zadolžil svojega tajnika in ameriške škofo, naj podprejo ameriškega predsednika Roosewelta pri njegovi odločitvi za sodelovanje s Sovjetsko zvezo, ker je bil Hitler veliko nevarnejši sovražnik kot komunistična Sovjetska zveza, torej »sovražnik mojega sovražnika je moj prijatelj«.

Tisti, ki so se odločali za oboroženi boj proti okupatorju, so morali biti pripravljeni na žrtve in računati z njimi. Opravičevali pa so jih lahko tako, da so s tem preprečili še hujše nasilje. Po Grmičevem mnenju je šlo za dovolitev nekega zla, da se prepreči še hujše zlo. Do nepotrebnih žrtev je prihajalo takrat, ko je namen posvečeval sredstva, zlasti, ko so se nasprotniki OF vidno povezali z okupatorji. Takrat je postalo medsebojno obračunavanje še posebej kruto. Ideologiji se je dajalo prednost pred narodnostjo. To pa je bilo narobe.

Posledice osvobodilnega boja so bile pozitivne in negativne. Najpomembnejša pozitivna posledica po mnenju škofa Grmiča je bila v obrambi slovenskega naroda pred nasilnim in divjaškim ravnanjem okupatorjev s Slovenci. Odpor je preprečil uresničitev okupatorjevih načrtov o uničenju slovenskega naroda. Če ne bi bilo odpora, Slovenci ob koncu vojne ne bi imeli ničesar pokazati, s čimer smo pomagali premagati največje zlo 20. stoletja. Takšna drža pa bi v resnici pomenila močno slabitev narodne zavesti. Pozitivna posledica oboroženega odpora je bila tudi v tem, da smo za zasluge v boju proti nacifšizmu oziroma za svoje sodelovanje na strani zaveznikov dobili Primorsko in Istro. Negativna posledica oboroženega odpora se je po Grmičevem mnenju najmočnejše kazala v ideološki diferenciaciji med pripadniki osvobodilnega gibanja samega, še bolj pa v povezavi nasprotnikov OF z okupatorji in v boju

zoper OF in partizanstvo. S tem so nasprotniki OF postali tudi sovražniki vseh tistih sil, ki so se bojevale zoper nacizem in fašizem. Postali so izdajalci lastnega naroda. Takšna odločitev je bila po Grmičevi sodbi povsem nemovalna in za takšno dejanje pred zgodovino ni opravičila.

Ko analiziramo njegov odnos do slovenskega osvobodilnega boja med drugo svetovno vojno, ne smemo mimo dejstva, da je bil ves čas svojega javnega delovanja človek s katoliške levice, svojevrsten in prodoren krščanski socialist in mislec, ki ni hotel postati ujetnik institucije, ki ji je pripadal. Zato je bil še toliko bolj odločen pri opozarjanju na nevarnost ponovne klerikalizacije slovenske rimokatoliške cerkve, kakršni smo že bili priča tik pred drugo svetovno vojno v ljubljanski škofiji, in v kakršno nas danes pehajo novodobni Mahničiči in Tomci po vsem slovenskem katoliškem občestvu. Za Grmiča je bila privrženost temeljnemu izročilu evangelija glavno vodilo tudi pri ocenjevanju vloge in pomena osvobodilnega boja za ohranitev in razvoj slovenskega naroda.

Grmič je precej pisal o lavantinskem škofu dr. Ivanu Jožefu Tomažiču v času med nacistično okupacijo in o njegovem odnosu do NOB, o Edvardu Kocbeku in njegovi vlogi v slovenskem osvobodilnem boju, visoko pa je cenil in spoštoval tudi pogum in neomajnost partizanskega duhovnika Jožeta Lampreta. O Tomažiču pravi, da je bil po svojem delu in miselnosti vesten posnemovalec Antona Martina Slomška, zlasti v pogledu neomajne zvestobe slovenskemu narodu. Kakor nekoč Slomšku je bila tudi njemu najvišja norma vest, ki mu je narekovala pogumno držo v odnosu do nacističnih oblasti in v odločni obrambi slovenstva. Že pred vojno je imel škof Tomažič drugačne poglede na probleme v slovenskih katoliških vrstah, ki so bili predvsem posledica dveh papeških okrožnic iz let 1931 (Quadragesimo anno – govori o krščanskem socializmu) in 1937 (Divini redemptoris – odločno odklanja komunizem), ki sta močno zaostriili nasprotja med krščansko socialističnimi gibanji in organizacijami ter integralistično radikalno katoliško akcijo pod vodstvom prof. Ernesta Tomca.

Za razliko od ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana se je mariborski škof dr. Tomažič zavzemal za strpnost do drugače mislečih. Različna miselnost obeh škofov se je najbolj radikalno pokazala na dveh primerih. Aprila 1940 je škof Rožman v Ljubljanskem škofijskem listu objavil ostro resolucijo proti Jugoslovanski strokovni zvezi, ker ni podprla papeževe okrožnice Quadragesimo anno, medtem ko je škof Tomažič takšno resolucijo odločno odklonil. Drugi primer različne miselnosti obeh slovenskih škofov v zadnjih letih pred vojno pa je versko obnovitveni tečaj katoliških izobražencev v Kranju leta 1940, na katerem se je škof Tomažič zavzemal za premostitev razlik, za gradnjo mostov in enotnost v različnosti, medtem ko je škof Rožman odločno zagovarjal rušenje mostov, delitev duhov in edinost ne samo v dogmah,

ampak tudi v disciplini, metodi in taktiki verskega delovanja. Škof Rožman je šel celo tako daleč, da je zaklical: »Treba nam je novega Mahniča, četudi bo šel kje predaleč!«

Razlika med Tomažičem in Rožmanom je med vojno postala skoraj usodna za nadaljnji obstoj slovenskega naroda. Tomažič je kljub ostrim raznardovalnim ukrepom in nasilju nemškega okupatorja pokazal odločen odpor do njegovega ravnanja. Še na misel mu ni prišlo, da bi kakorkoli pokazal, da se je sprijaznil z nacistično oblastjo. Njegova vest je bila tista, ki mu je narekovala odločno držo do nacistične oblasti in zavračanje njenih krivičnih dejanj. Škof Tomažič je aprila in maja 1941 štirikrat odločno posredoval za svoje duhovnike pri šefu civilne uprave dr. Uiberreitherju, vendar zaman. Nacisti so slovenske duhovnike aretirali in izgnali, nekaj pa so jih poslali v koncentracijska taborišča ali ubili. Tomažič se je tudi uprl prepovedi rabe slovenskega jezika in uvedbi nemščine v cerkvah tako, da so duhovniki celo pri petju in pisnem komuniciranju s škofijskim ordinariatom raje uporabljali latinščino. Rožman pa je s svojim hlapčevskim odnosom do italijanskega okupatorja večino duhovščine v ljubljanski škofiji dobesedno potisnil v narodno izdajstvo.

Grmič pravi, da bi morala biti slovenska katoliška cerkev (pa tudi narod v celoti) ponosna na škofa Tomažiča, ki je pokazal svojo odločnost in domoljubje takrat, ko so ponekod v Sloveniji, zlasti v ljubljanski škofiji, predstavniki cerkve skoraj v celoti odpovedali. Zato ne preseneča, da je velika večina duhovnikov v mariborski škofiji, kolikor jih nacisti niso izgnali, sledila zgledu svojega škofa in prav zato je verno ljudstvo v škofiji v boju za osvoboditev videlo samo enega sovražnika, nacističnega okupatorja. Škof Tomažič je bil prepričan, da je samo na zvestobi lastnemu narodu mogoče zidati zvestobo veri in cerkvi. Bil je prepričan, da je vsako razdvajanje naroda, vsako ločevanje duhov zaradi različnih življenjskih nazorov lahko pogubno. Grmič ugotavlja, da si je škof Tomažič s svojim odločnim protestom proti okupatorjevemu ravnanju s slovensko duhovščino, z zavrnitvijo članstva v Štajerski domovinski zvezi in z neizprosno zavračanjem oboroženega domobranskega in četniškega boja proti partizanom ter OF postavil najlepši življenjski spomenik. Škoda, da nova oblast takoj po vojni ni znala (ali hotela!?) pravilno ceniti in pravočasno ločiti zrnja od plev.

Škof Grmič je v svojih zgodovinskih spisih na več mestih posebej ali posredno obravnaval tudi že omenjenega duhovnega vodjo integralistične radikalne katoliške akcije profesorja Ernesta Tomca, ki je skušal med srednješolsko, pa tudi med študentsko katoliško mladino širiti in krepiti sovraštvo in boj proti brezbožnim komunistom. Njegovo organizacijo Grmič označuje za popolnoma avtoritarno in fašistično urejeno. Posamezniku ni dopuščala nobene svobode, šlo ji je samo za brezpogojno pokorščino vodstvu. Žal mu je škof Rožman nasedel in mu popolnoma zaupal. To škofovo zaupanje prof. Tomcu

je šlo celo tako daleč, da je decembra leta 1940 v posebnem pismu odločno zavrnil dr. Lamberta Ehrlicha, ki je zagovarjal Stražarje in bil kritičen do Tomčevih mladcev Kristusa kralja.

V svojih spisih o slovenskem osvobodilnem boju se Grmič pogosto ozira po Kocbeku in njegovem odnosu do tega boja. Iz vsega Kocbekovega pisanja o NOB izhaja enak zaključek, da se je za OF odločil iz notranje nuje, ker mu je tako narekovala njegova vest in njegov krščanski etos. Grmič pravi, da je nekaj podobnega veljalo tudi za večino ostalih zavednih Slovencev, ko so se odločali za boj proti okupatorjem. Kot krščanski socialist je Kocbek videl moralno sorodnost med krščanstvom in komunizmom, zato mu tudi ni bilo težko sodelovati s komunisti. Ob tem moramo upoštevati tudi dejstvo, da je bil Kocbek intuitivni mislec, lahko bi rekli »vizionar«, kar je tudi vplivalo na njegovo odločitev. Večkrat je priznal, da takrat v resnici še ni dobro vedel, da se je prav odločil. Grmič ga označuje kot »zvestega bojevnika za svobodo in pričevalca za evangelijsko krščanstvo«.

Kocbek je videl trojni namen krščanskih socialistov v osvobodilnem boju, in sicer: pomagati izvesti narodno in družbeno osvoboditev, soustvarjati novo slovenstvo (spremeniti slovenski narodni značaj!) ter vplivati na izoblikovanje novega tipa slovenskega kristjana. Grmič ugotavlja, da je Kocbekov (in tudi slovenskih krščanskih socialistov nasploh) pogoj za sodelovanje s komunisti bil, da eni in drugi ne postavljajo v ospredje filozofskih koncepcij različnih nazorov. Kocbekovo takratno videnje sodelovanja s komunisti naj podkrepim s kratkim citatom iz njegovega pisma Antonu Trstenjaku: »Danes imam v slovenskega komunista mirno zaupanje, priznam mu človeško kvaliteto in družbeno vodstvo. Z vso zvestobo izpolnjuje svojo zgodovinsko nalogo ... Ne bojim se njegovega ateizma, kajti njegova vdanost neznanemu Bogu je silnejša od konvencionalne vere mnogih kristjanov«. Sodelovanje kristjanov s komunisti je zato Kocbek smatral za dolžnost. Po Kocbekovem prepričanju je bil komunizem v tistem trenutku odrešujoča vsebina svetovnega delovnega ljudstva in najjasnejših osvobodilnih naporov v človeštvu.

Kocbek je bil prepričan, da je bil osvobodilni boj proti okupatorjem narodova nuja, kajti vsaka druga pot bi Slovence pripeljala do moralnega razkroja, fizične ohromelosti in do popolnega uničenja. Nadalje Kocbek pravi, da so kristjani v boju za osvoboditev dolžni sodelovati z vsemi drugimi člani narodove skupnosti, kajti narod je največja vrednota. Zavzema se za socialistični družbeni red, ki je zelo blizu krščanskemu pojmovanju človeka in življenja. Prečiščeno krščanstvo je za Kocbeka evangelijsko krščanstvo, ki vidi potrebo po novem slovenstvu in novih družbenih odnosih. Glede na omenjena izhodišča je Kocbek na belogardizem in domobranstvo gledal kot na izdajstvo (narodno, moralno in versko!). Zato tudi očita duhovnikom, ki se niso odločili za OF, da so »kot ljudje in kristjani odpovedali«. Glede likvidacij

med vojno (zlasti Ehrlicha in Natlačena) se Kocbek, kot vidimo iz njegovih spisov, nikakor in nikoli ni mogel sprijazniti s svojo vestjo, čeprav jih je skušal tolmačiti in opravičevati v smislu nekakšnega »revolucionarnega prava«, ko gre za odgovornost za kolektivno usodo (usodo naroda). Grmič poudarja, da je Kocbekove poglede treba razumeti v kontekstu usodnih razmer in boja slovenskega naroda na življenje in smrt.

Pri partizanskem duhovniku Jožetu Lampretu je Grmič posebej občudoval njegov čut za socialno pravičnost, za solidarnost in resnični humanizem. Že pred vojno se je Lampret neizbrisno zapisal v slovensko zgodovino kot neizprosen borec za osnovne pravice delavcev in vseh tistih, ki so bili potisnjeni na rob družbenega dogajanja in obsojeni na brezpravnost ter revščino. Kot krščanski socialist in pristaš ljudsko frontnega gibanja se je Lampret zavzemal za sodelovanje med krščanskimi socialisti in komunisti, za dialog med evangelijem in Marxovimi nazori. Kot mladega kaplana in duhovnika v revnih župnijah ga najdemo med vnetimi borci za izboljšanje družbenih razmer in izboljšanje socialnega statusa predvsem delavcev in malih posestnikov.

Zaradi svojega naprednega delovanja, predvsem javnega vzpodbujanja odpora zoper različne krivice in omejevanje svobode, so ga državne oblasti pregnale na Hrvaško (v modruško-senjsko škofijo), od koder je leta 1942 odšel med hrvaške partizane in se naslednje leto vrnil v Slovenijo, kjer je skrbel za nemoteno opravljanje verskih obredov na osvobojenem ozemlju. Kot verski referent 14. divizije je v začetku leta 1944 z njo odšel na Štajersko. Z obiski pri slovenskih duhovnikih, kolikor jih je še bilo po župnijah, je s prepričevanjem duhovnikov o upravičenosti partizanskega boja in boja za pravičnejši družbeni red opravljal pomembno misijo. Grmič ugotavlja, da je bila njegova predanost osvobodilnemu boju naravnost brezmejna. Med preprostimi ljudmi je bil zelo priljubljen, zato je bila tudi »njegova« partizanska vojska med ljudmi po navadi navdušeno sprejeta. Grmič pravi, da so bili Lampretovi takratni nastopi že v duhu teologije osvoboditve, ki se je po 2. vatikanskem koncilu pojavila v deželah Južne Amerike. Grmič celo pravi, da je Lampret takrat teoretično in praktično razvijal teologijo revolucije na podlagi Svetega pisma in zato našel poseben odmev med partizani in sploh somišljeniki osvobodilnega gibanja.

Med osebnostmi slovenske cerkvene nomenklature, ki so imeli pozitiven odnos do osvobodilnega gibanja in jih je Grmič prav zato še posebej spoštoval in tudi osebno poznal, moramo omeniti vsaj še dr. Stanka Cajnkarja in dr. Janeza Janžekoviča. Za Cajnkarja pravi, da ni bil le teolog (kot gimnazijski profesor verouka je bil med dijaki zelo priljubljen – bil je pravi prijatelj tudi nevernim!), pisatelj in glasnik socialne pravičnosti, ampak tudi izredno dober človek, iz katerega je naravnost sijala človeškost. Kot krščanski socialist je med okupacijo takoj našel mesto v osvobodilnem gibanju, saj je bil trdno prepričan, da je to njegova dolžnost. Če nekateri upravičeno imenujejo Kocbeka

ideologa osvobodilnega boja, lahko po Grmičevem mnenju Cajnkarja šteje-mo za teologa tega boja. To lahko razberemo iz njegovih razprav in člankov o osvobodilnem boju, iz katerih se vidi, da je priznaval vse namene in cilje osvobodilnega boja, kakor jih je izrazil Kocbek (osvoboditev, novo slovenstvo, pravičnejši družbeni red in deklerikalizirano krščanstvo).

O dr. Janžekoviču pa je Grmič zapisal, da se je v svojih razpravah veliko posvečal vprašanjem narodnosti in razmerju med vero in narodnostjo. Narodno izdajstvo je že pred vojno imenoval smrtni greh, četudi bi se kdo hotel izgovarjati na obrambo vere. Zato je tudi med vojno ostro obsodil ravnanje tistih predstavnikov cerkve v ljubljanski škofiji, ki so nastopili zoper OF in se povezali z okupatorji. Zato je tudi razumljivo, da je po osvoboditvi postal pionir dialoga med vernimi in neverujočimi v slovenski družbi, med kristjani in marksisti. Grmič pravi, da je Janžekovič med prvimi pri nas spoznal, da je resnični socializem najbližje krščanstvu, saj je to v resnici sekularizirano krščanstvo.

Škof Grmič je v svojih spisih oziroma javnih nastopih posebej razpravljajl o nekaterih vprašanjih in vidikih slovenskega osvobodilnega boja. Zelo od-mevne so bile npr. njegove razprave o usodi štajerske duhovščine med na-cistično okupacijo, o kulturno-moralnih razsežnostih osvobodilnega boja, o moralnih stiskah slovenskih prisilnih mobilizirancih v nemško vojsko, o osvobodilnem boju kot moralnem izzivu slovenskih zdravstvenih delavcev, o etični dilemi okupiranega slovenskega naroda leta 1941 – upreti se ali ne – in še vrsta drugih. V vseh se je pokazal kot pronicljiv mislec, natančen analitik, ki je več tudi zahtevne historične sinteze, predvsem pa kot dosleden iskalec resnice in neomajen zagovornik dialoga med različno mislečimi, ne glede na njihov svetovni nazor.

Tistim, ki so govorili (ali še govorijo) o slovenskem osvobodilnem boju kot o zločinu, je Grmič rad odgovarjal v evangelijskem stilu: »Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen v partizane«, in dalje, »če bi bili ti pravičniki iskreni, bi morali obmolkniti, kakor pismouki in farizeji, ki s h Kristusu pripeljali gre-šnico, da bi jo obsodili«. Grmič pravi, da so se partizani bojevali za svobodo, za domovino in zvestobi svojemu narodu v Slomškovem duhu podredili vse drugo, tudi vero. Po njegovem je bila odločitev za oboroženi odpor zoper oku-patorje, ki so hoteli uničiti slovenski narod in so te načrte tudi že uresničevali, v skladu s katoliškimi načeli o samoobrambi pred nelegitimno oblastjo, ki je bila hkrati povsem nečloveška.

Tisti, ki so se odločili nasprotno in so se podali v bratomorni boj z roko v roki z okupatorji, so ravnali nemoralno, če so se tako odločili premišljeno in prostovoljno. Grmič tudi pravi, da so domobranci in njihovi sodelavci v resnici zašli na najbolj krivo pot, saj so se skupno z okupatorji bojevali proti vsemu tistemu, kar so razglašali kot svoje cilje, čeprav se tega mnogi niso

zavedali. Bojevali so se zoper svoj narod, zoper vero, zoper Boga in zoper cerkev. Po njegovem bi Slomšek gotovo pohvalil boj partizanov, kakor je dal nekoč izredno priznanje slovenskim protestantom.

V slovenskem narodu se danes, žal, še vedno močno odražajo revanšistične težnje zoper partizane pri tistih, ki so bili na strani poražencev. Niti zavedajo se ne, pravi Grmič, da partizana nosijo v svojem srcu kot slabo vest in se bodo zato bojevali zoper njega še vedno, tudi ko bo zadnji partizan umrl, kakor so se bojevali nacisti zoper Žide. In kakor so nacisti opravičevali svoje početje s tem, da so pripisovali Židom samo vse slabo, tako enako počnejo danes pri nas tudi »domobransko usmerjeni« in obrnjenci iz komunizma. Ti še posebej čutijo potrebo, da se znebijo neprijetne sence, ki jih spremlja. Posebej žalostno pa je, da nekateri predstavniki cerkve danes pri nas vnašajo celo kot »ljubitelji slovenskega naroda« razdor med ta narod, ko razglašajo najbolj pogubno ločitev duhov na verne kot edino prave Slovence, in neverne, ko odrekajo osvobodilnemu gibanju vsako zaslugo za narod in prikazujejo domobranstvo samo kot nujno samoobrambo slovenskega naroda pred brezbožnim komunizmom. Grmič pravilno ugotavlja, da bi bilo moralno zdravje slovenskega naroda postavljeno pod vprašaj, če bi Slovenci danes ne znali ceniti osvobodilnega boja. Šlo bi za moralni razkroj, kakor je zapisal Kocbek.

V številnih javnih nastopih in pridigah za domoljube je Grmič rad omenjal tudi partizanske enote. Največkrat je govoril o Pohorskem bataljonu, ki ga zaradi njegovega herojskega poslednjega boja postavlja za simbol slovenskega odpora proti okupatorjem. V svoji pridigi pri maši za padle borce Pohorskega bataljona in druge padle v drugi svetovni vojni, ki jo je daroval 16. januarja 1998 na Šmartnem na Pohorju, je bataljonov boj primerjal s svetopisemskim Goljatom in Davidom, ki se je kot pastir odločno postavil v bran izraelskega ljudstva pred Filistejci. Prav tako je boj Pohorskega bataljona primerjal z bojem Makabejcev proti mogočnemu kralju Antiohu IV., ki jim je hotel vsiliti svoj jezik, kulturo in vero. Geslo Makabejcev je bilo: »Umrimo vsi s čisto vestjo, nebo in zemlja sta priči, da nas po krivici uničujete«. Tudi boj Pohorskega bataljona in vseh, ki so se odločili za upor pod vodstvom OF, je bil po Grmičevem mnenju boj za svobodo, za slovenski narod in njegovo kulturo, njegov jezik in nenazadnje tudi za krščansko vero, saj je nemški okupator vse te vrednote hotel brutalno uničiti.

Grmič je nasploh občudoval pogum in junaštvo slovenskih borcev za osvoboditev, ki so šli v boj, zavedajoč se vseh možnih posledic, ki lahko sledijo, kakor tudi tveganje ljudi, ki so podpirali osvobodilno gibanje. Zanj so pomembna tudi spominska obeležja, ki naj pričajo o veličini osvobodilnega boja in nas opozarjajo na dolžnosti, ki jih imamo do svoje domovine. V vseh svojih javnih nastopih in spisih je odločno poudarjal, da je tudi samostojna država Slovenija v veliki meri zasluga borcev osvobodilnega boja in njegovih žrtev.

Tiste, ki so v tem boju žrtvovali svoje življenje, Grmič označuje za mučence v pravem pomenu besede. Padli so v samoobrambi, ko so branili svoje najosnovnejše pravice, svoj narod, svojo kulturo, osnovna moralna načela in zato tudi vero. Vse to so namreč okupatorji hoteli zatreti.

In nenazadnje, pravi Grmič, partizanstvo in OF pomenita za slovenski narod tako prelomnico kot noben dogodek v njegovi dosedanji zgodovini. Domovina je postala zanj najvišja vrednota. Če pogledamo na njegovo mnenje iz tega zornega kota, je osvobodilni boj prekalil slovenski narodni značaj in v marsičem spremenil miselnost slovenskega človeka. Pomenil je tudi začetek odločne poti v smeri lastne državnosti, saj je zaščitil obstanek vseh vrednot, iz katerih je slovenski narod črpal svojo življenjsko moč in narodove pravice. Obenem pa je partizanstvo dalo slovenskemu narodu v roke legitimacijo, s katero se lahko s ponosom pokaže v skupnosti narodov, ki so se uprli nemškemu nacizmu in italijanskemu fašizmu kot najhujšima sovražnikoma evropske kulture, civilizacije in tudi krščanstva. Zato je, kot pravi Grmič, naravnost blazno in nacionalno pogubno poskušati danes to legitimacijo razvrednotiti.

*Marjan Žnidarič**

* Dr. Marjan Žnidarič, direktor Muzeja narodne osvoboditve Maribor v pokoju, marjan.znidaric@gmail.com